

ЋИРИЛИЦА – АОРТА СРПСКОГ НАЦИОНАЛИЗМА

„Губитком писма и сам темељ одржања карактера народног се обара.“ (Из прогласа Срба у Аусто-Угарској, поводом забране ћирилице од стране цара Јосифа II 1784)

Историја српског народа, поред свих других, биљежи и двије побуне због забране ћирилице, обје против истог њеног прогонитеља – Аустро-Угарске Царевине.

Таквих забрана, званичних и незваничних, било је кудикамо више (једну, у Хрватској, спровео је и пјесник Иван Мажуранић, за вријеме свог бановања од 1873. до 1880. године), али оне никада нијесу имале значајнијег учинка у народу, чак ни на просторима који су били под најјачим притиском латинизације: Далмација, Банија, Славонија, Срем, односно простор некадашње Војне Крајине. Срби су, и поред свих искушења, углавном, остајали вјерни свом праотачком писму, све до новијех времена, увијек га доживљавајући као знамен без кога не би били оно што јесу. Дешавало се чак и да превјере, али и тада је посљедње што су напуштали била ћирилица. Многи Срби католици у Далмацији, Дубровнику, Боки Которској и другдје, служили су се ћирилицом, као и фратри у Босни и Славонији све до 18. вијека. Познати писац, надбискуп барски и примас српски Андрија Змајевић (1624-1694), који је за себе говорио да је „ватрени католик и ватрени Србин“, поред латинског писма, служио се и ћирилицом. У Босни су и муслимани и католици, као и православни, писали ћирилицом, све до доласка Аустро-Угарске, 1878, када је у школама уведена ћирилица за православне, а латиница за католике и муслимане.

Чакавци Хрвати и покатоличени Срби у Приморју и Далмацији служили су се и глагољицом све до краја 18. вијека.

Срби православни никада и нигдје се, до 1918. године, нијесу служили латинским писмом, ни латиницом. Католици несрби, на јужнословенским просторима, дакле – чакавци и кајкавци, Хрвати, служили су се латинским писмом од њиховог покатоличења,

након Сплитског сабора 1059, и, углавном, поред свог чакавског и кајкавског – латинским, италијанским и њемачким језиком, све до 1836, када су тзв. илирци и њихов предводник Људевит Гај, прихватили српски (штокавски) као свој књижевни језик и с њим латиницу, српски облик латинског писма, које је Вук Караџић 1827. год. прилагодио гласовном систему српског језика, а Хрвати га, касније, након похрваћења Срба католика, прогласили хрватским писмом.

Главни циљ наметања латинског писма (касније латинице), словенској популацији на Балкану, као што је познато, био је, прије свега, вјерска асимилација и потискивање право-славља са простора који Римокатоличка црква одувјек сматра својим доминионом. Данашњи покушај расрбљавања и латинизације Црне Горе, увјерава нас да она од тога и даље не одустаје и да процес конвертитства и унијаћења на Балкану, нажалост, ни до данас није завршен.

Забранама ћирилице и асимилацији Срби су се током историје одупирали на разне начине, понајвише снагом своје вјере и стрпљивошћу, а када им није преостајало ништа друго, знали су и да се побуне.

Прва таква побуна десила се на простору некадашње Карловачке митрополије, и трајала од 1779. до 1785, а поводом покушаја, прво царице Марије Терезије 1779, а затим њеног сина цара Јосифа II 1781, те 1784, да у својој царевини забране штампање књига ћирилицом и њену употребу у школама. Ваља знати да је у том времену забрана употребе ћирилице увијек подразумијевала практично и забрану писања српским језиком, јер Срби, не само што нијесу хтјели (чувајући свој идентитет, „карактер народни“), него је за већину њих било и немогуће српски језик писати латинским писмом. Био је то вјековима велики проблем и за дубровачке и приморске писце (из Боке Которске, на примјер), који су писали српским (што-кавским), али и за оне, сјеверније, у Далмацији, који су писали хрватским (чакавским) језиком. Сачувани су записи у којима се неки дубровачки писци жале како им је тешко „наше“, „словенске“, тј. српске, ријечи писати латинским словима, па су због тога многи писали латинским или италијанским језиком. Латинично писмо било је туђе и (без графема за гласове: ћ, ч, љ, њ, ж, ш, ђ, џ), врло неподесно и Србима и Хрватима, све док га Вук Караџић 1827, није прилагодио српском (што-кавском) језику. Послије њега, 1830, Људевит Гај је покушао да га, по узору на чешку латиницу, прилагоди хрватском и словеначком (кајкавском) језику, али је од тога одустао већ 1836, и, заједно са својим илирцима, прихватио српски језик и српску (Вукову) латиницу.

Друга, скоро сасвим заборављена и мало коме позната побуна због забране ћирилице, десила се у Црној Гори, након њене окупације 1916. године, када аустријска власт, наредбом генералног гувернера Виктора Вебера, забрањује употребу ћирилице у школама, установама и поштанском саобраћају, а из школских програма искључује народне епске и патриотске пјесме као и предмет Српска историја. Томе се, иако је било незадовољства и у другим срединама, једино одлучно, подно-шењем отказа на службу, супротставила група учитеља из Бјелопавлића, њих четрнаест, због чега су убрзо ухапшени и стављени под војни суд. Оставке које су потписали у војној команди у Даниловграду, 19. октобра 1916, овако су образложили: „Ћирилица је српска историја – артерија, аорта српског национализма, а ми смо спремни да будемо српски учитељи и нећемо да будемо анационални. Да бисмо остали доследни позиву српског учитеља у Црној Гори, част нам је извијестити команду да са овим подносимо оставку на своју досадашњу дужност.“

Након двоипомјесечне истраге изречене су им пресуде, као и тројци њихових наводних подстрекача, правницима: Николи Драговићу, Марку Јовићевићу и Радовану Бошковићу.

Учесници побуне били су: Вуксан Радовић, Саво Ђуро-вић и Велизар Ђурановић, који су после издржавања казне од три мјесеца, пуштени на слободу, док су једанаесторица њих (осуђени на четири, односно пет мјесеци затвора): Илија Мијушковић, Тришко Брајовић, Андрија Драговић, Саво Јово-вић, Томо Драговић, Радован Поповић, Миладин Вујадиновић, Ново Вучинић, Блажо Радоњић, Цветко Станишић и Јакша Брајовић – интернирани у Болдогасон, а касније у Нежидер, гдје су остали све до краја Првог свјетског рата. (М. Брајовић, за разлику од П. Радоњића, наводи да су и Велизар Ђурановић и правници Драговић, Јовићевић и Бошковић осуђени на четири мјесеца, што би значило да су и они били интернирани.) Међутим, циљ овога ради није да утврђује чињенице те врсте, то је тема за квалификоване историчаре. Његов циљ је да, у контексту данашњих збивања у вези са српским језиком и писмом, посебно у Црној Гори, подсјети јавност на овај више-значно опомињући догађај – разумије се, с највећим дивљењем и поштовањем према свим његовим учесницима једнако, који, напосто, не смије бити заборављен, и обратно: да нас-прам његове свјетлости, и мјерећи етичким аршинима његових учесника, осмотри данашњи однос српског народа према ћирици као темељу своје националне културе.

Нажалост, о овом догађају, иако достојном да се уврсти у најљепше примјере „чојства и јунаштва“, није како изгледа, сачувано много архивских документа и све што се о њему зна потиче углавном из дневника двојице његових учесника: Јакше Брајовића и Тома Драговића, који се налазе у власништву њихових потомака. Они су послужили као

основни извор података и ауторима Милу Кордићу и Мијајлу Ашанину (1985) , Перу Радоњићу (2000) и Милану-Мишу Брајовићу (2005) који, пишући с посебним пијететом о овој „заборављеној страници историје“, њене учеснике означавају као „мјерило вриједности мјеста у ком су живјели“ и „најодговорније градитеље патриотске свијести“ (Радоњић), односно као „чу-варе народне традиције“, „храбре синове црногорског на-рода“, „учитеље заслужне народног признања“ итд. (Брајовић) Сврставајући их међу најзначајније представнике Бјелопавли-ћког племена, Брајовић доноси потпуније биографије најиста-кнутијих међу њима: Илије Мијушковића, Тома Драговића, Јакше Брајовића и Саве Јововића, као и њихове фотографије. Он се позива у два маха и на текст објављен 1937. у никшићкој „Слободној мисли“ Једна учитељска генерација заслужна народног признања, али, штета, не наводи име његовог аутора, нити тачан датум његовог штампања. Ипак, иако се не ради о ширим и студиознијим истраживањима, на основу онога што налазимо у радовима Кордића и Ашанина, односно Радоњића и Брајовића , могуће је склопити цјеловиту слику (са низом упечатљивих детаља) о овом заиста задивљујућем примјеру не само пожртвовања у одбрани људског и професионалног дос-тојанства него и о карактеру и снази националне (српске) самосвијести тадашње црногорске интелигенције и црногор-ских родољуба, коју у својим извјештајима генерал Виктор Вебер, тадашњи генерални гувернер Црне Горе, види из пози-ције свог антисрпства, идентично са ставовима неких данас водећих политичара у Црној Гори, као „задојеност великосрп-ским и панславистичким идејама, које су им дубоко лежале у срцу“ .

Побуни је, како нас обавјештавају наведени аутори, претходио скуп бјелопавлићких учитеља у Даниловграду, на коме је дошло до неслагања око начина отпора (иступањем из службе) овоме „добро смишљеном и циничном атаку упереном против учитеља, чувара народне традиције, које је требало сломити“ . „Старији учитељи (осим Илије Мијушковића – прим. В. М.) нијесу се сагласили са овим видом отпора и при-хватили су лојално обавезе које су захтијевала нова програм-ска правила, мотивишући то основном обавезом учитеља у описмењавању младих нараштаја“ . Насупрот њима, четрнаест „младих и тек свршених учитеља“, не желећи да служе непри-јатељу, иако усамљени, „латиница је у другим срединама при-хваћена без отпора“ (Брајовић), чврсто одлучују да поднесу оставке. По свему судећи, прво њих тројица: Јакша Брајовић, Андрија Драговић и Сава Јововић, па након неколико дана и осталих једанаест .

„Чиновник у команди био је Србин из Војводине. Поку-шао је да одврати младе учитеље од оставке.

- Ја сам Србин. Син сам попа православног. Ја вама и вашем народу желим добро. Бићете одмах стријељан - рекао је чиновник.“

Међутим, учитељи су остали при своме.

3.

А с каквом се лакоћом и са каквом сигурношћу у исправност онога што чине, ови храбри људи одлучују на такав гест, сматрајући да онај ко хоће да остане досљедан позиву српског учитеља ни у каквим околностима завјетне вриједности својих предака: ћирилицу и националну историју, не смије довести у питање – видимо и из свједочења Саве Јововића, објављеног у листу „Слободна мисао“, које наводи Брајовић . Тамо се каже:

„Примио сам се вршити дужност народног учитеља под управом ћесарских и краљевских власти, вјерујући да ће бивши програм основних школа остати и даље. Наредбом из наставе избацује се ћирилица, српска историја и пјевање националних пјесама. Ћирилицом су исписани сви културни трагови нашег народа, а не предавати националну историју значило би одрећи се прошлости, садашњости и будућности. Част ми је извијестити команду да са овим подносим оставку на своју досадашњу дужност“ .

Слично налазимо и у запису Јакше Брајовића:

„Промијењени су сви уџбеници, осим за вјеронауку и математику, а и они су штампани латиницом. Кад сам добио овај акт, написао сам оставку и пошао у Даниловград да је предам у мјесну команду. Био сам учитељ у Гостиљу“. (Овдје недостаје само чувени одговор „Ја предајем етику“, којим је професор Милош Ђурић одбио да потпише акт о лојалности окупатору 1941, и тиме професорску катедру замијенио логором на Бањици.)

Будући да је позив учитеља морално најодговорније народно задужење, прихватање програма који намеће окупа-тор, за онога ко је „спреман да буде српски учитељ“ може бити само чин издаје и сопственог народа и сопствене профе-сије, и не може се правдати ничим, па ни тако племенитим циљем као што је „описмењавање младих генерација“. То је испит части и дужности, гранично питање, на које постоје само два одговора, искључивог значења. „То је бити једно или друго“: изгубити, или очувати – и

људско и професионално достојанство! Неком другом, рецимо, неком трговцу или занатлији, можда је и дозвољена одређена морална еластичност, односно мимикрија, да би спасио главу, или зарад нечега сличног, али учитељу, српском учитељу – то није дозвољено! Зато, не двоумећи се, ови непоколебљиви прегаоци дјелују по моралном налогу свог бића и своје професије, која – у крајњем – одређује њихову судбину. При томе наглашавају: Част нам је извијестити команду да подносимо оставку!

Овај се исказ, наравно, може разумјети и као својеврсна етикецијска формула (исто сретамо и у већ цитираном текст-у оставке коју наводи Јакша Брајовић), али, да ли је то само проста етикеција? С обзиром на околности у којима се све ово дешава, и с обзиром на репресију коју је над беспомоћним народом спроводила окупаторска војска, запамћена по најс-трашњим злочинима, односно на санкције које су их очекивале, можда и стријељање, њима несумњиво није било до кур-тоазије у обраћању окупаторској војној команди, него, управо супротно: да нагласе да им је част да јој искажу непослушност! Да је тако увјерава нас и њихово држање прије и наком хапшења, односно двомјесечне истраге и суђења: прво покушај убјеђивања да одустану или макар измијене текст оставке (због кога су могли бити „одмах стријељани“), тако што би навели да се повлаче због наводне болести (чиме би њихов чин био сасвим обесмишљен), а затим тортура у подгоричком затвору и пријетње смрћу. („Спавали су на голом патосу, без икакве постељине“, „непрестано под надзором“ и уз „пријетње да ће бити објешени“, „два стражара су била у њиховој просторији, а два испред врата“ итд.)

„Док су учитељи били затворени у касарни, у Бечу је умро аустроугарски цар Фрањо Јосиф I. Испод прозора пос-тројавала се војска да иде на мису за покој души умрлог цара, а на згради су биле црне заставе од крова до земље. У тренут-ку док се војска постројавала за мису из сале гдје су били затворени учитељи грунула је црногорска химна, затим српска, па хрватска и на крају словеначка.“

Након изрицања пресуде (то је учињено ноћу!), пребачени су у цетињски затвор, а одатле депортовани у Болдогасон (логор у Мађарској) из кога је онај који је ово посвједочио (Јакша Брајовић) три пута покушао да побјегне, и сваки пут био ухваћен.

4.

Током суђења (предсједник суда био је Чех, звао се Славик), ислѣдник Хрват питао је Брајовића: „Зашто нећете овај школски програм, по њему се ради и у хрватским

школа-ма?“ Брајовић је одговорио: „Ви сте тај програм прихватили јер сте робови. Ми нијесмо робови, ми смо окупирана земља. Ви да сте слободни, у вашим читанкама, биле би пјесме о вашим великанима – Штросмајеру, Зрињском, Франкопану, Губцу и другима, а не о аустријским надвојводама и војводама Хабзбуршким“.

Из овог примјера прометејског пркоса (довољног да оправда сваки људски живот), прије свега из суптилне дистинкције: „Ми нијесмо робови, ми смо окупирана земља“, а као да је читамо из неке античке трагедије, видимо пуну дубину сми-сла њиховог жртвовања. Окупирана није што и поробљена земља, све док у њој има оних који се одупиру, који не пристају, макар их било само четрнаест. Њих је могуће уланчити и утамничити, али они и тада остају слободни. Онога чија је душа слободна, залуду је спутавати ланцима. Штавише, он је тек онда у прилици да, попут Брајовића, покаже ко су стварно робови: они који су спремни да зарад одбране знамења свога народа жртвују властити живот, или њихови целати и тамни-чари – који, одрекавши се себе и свог имена, испуњавају туђу вољу и спроводе туђе програме! И да окупација долази од спољне силе, ропство (поробљавање) – из унутрашње слабос-ти.

Задивљују, међутим, и друге формулације којима они образлажу своје оставке, у ствари, повлаче (и подвлаче) јасну границу према онима који своју лојалност окупаторској власти правдају ставом да је „основна обавеза учитеља описмењавање младих нараштаја“. На првом мјесту она, коју у свом тексту наводи Перо Радоњић, а која цијелом њиховом прегнућу даје посебан смисао, одсликава карактер њихове националне свије-сти и родољубља, и, истовремено, прецизно, свеобухватно, језгровито и сликовито дефинише значај и улогу ћирилице у историји и култури, односно свеукупности бића српског наро-да: Ћирилица је српска историја – артерија, аорта српског национализма!

И то је цијела истина! Живот српског народног (свето-савског) организма незамислив је без ћирилице, као и живот човјеков без срчане жиле. Најбољи доказ за то су Срби като-лици који су, с католичењем, напустили ћирилицу. Њихови потомци одавно више нијесу Срби. Шта ће бити, и шта је већ с данашњим Србима и њиховим потомцима, који се одричу ћирилице? Колико ли ће они још дуго бити Срби? Не етнички, него у срцу свом, а срце је, како нас уче Св. Оци Православне цркве, центар духовног живота. Као што видимо, Црногорци, који су се одрекли ћирилице, изричито тврде да нијесу Срби. Требало би видјети шта је и са оним Србима који се данас залажу за аутономију, односно државност Војводине и некакав војвођански језички и културни идентитет, и са онима који кажу да је апел за враћање ћирилици тражење „некаквих византијских и средњовјековних симбола који би били зашти-тни знак српства“. Служе ли се они ћирилицом или латини-цом? Српски народ се духовно формирао на ћирилици, и она је неизоставан чинилац у формули њиховог идентитета, или, како сликовито и прецизно рекоше бјелопавлићки учитељи: „Ћирилица је артерија – аорта српског национализма“!

Овдје се, наравно, ради о једном здравом схватању појма национализам, у битно другачијем смислу од онога (мизогеног, национал-шовинистичког) који му је дала комуни-стичка, а касније га допунила и оснажила тзв. мондијалистичка идеологија, посебно кад је ријеч о српском национализму. У том времену српски се национализам разумијевао, као и сви други, у позитивном смислу (какав је, у ствари, он и био од Св. Саве до данас) – као снажна везаност за колективни идентитет са свим његовим духовним, историјским и културним вриједностима које један народ чине самосвојним, али толе-рантним и неискључивим и који, љубећи слободу изнад свега, туђу као и своју, никад није желио да буде „ни рђав ни добар господар над другим народима и на туђим огњиштима“. При чему је однос појединца према тим вриједностима, еталон његовог моралног интегритета, односно његовог родољубља. Према томе, одрећи се ћирилице „на којој су исписани сви културни трагови нашег народа“ како се каже у оставци Саве Јововића, у времену окупације и под притиском окупаторске власти, значи бити „анационалан“, тј. одрећи се свих вриједности и свих моралних начела, хтјења и идеала сопственог народа, „расрбити се“, што би се данас рекло, а тиме и ставити се у службу окупатора! Такав неко, разумије се, не може бити „достојан позива српског (народног) учитеља“. Јер, како да води (уводи) дјецу (педагог) у опитну спознају тих вриједности, онај ко их се сам одрекао и ко их је, својим чињењем, сам порекао? (Треба имати на уму да су скоро сви ови људи били школовани у Богословско-учитељској школи на Цетињу, да су имали солидно теолошко образовање, те да су добро знали одакле је долазила и који је био крајњи смисао ове забране!)

5.

А шта би данашњи програмери и диригенти црногорске просвјете, да којим случајем бане међу њих, имали да кажу Сави Јововићу, поводом његове максиме: Не предавати националну (српску) историју значило би одрећи се прошлости, садашњости и будућности!?

Би ли се „склонили да их не види и да избјегну сусрет с њим“, као што су то чинили многи његови и његових сабораца, „пријатељи и познаници“ онога дана 1916. када их је „читава чета аустријских војника“ спроводила кроз Даниловградску варош до Подгорице, а „поред њих ишао једино стари и сиједи професор Мирко Драговић и кроз плач говорио: 'Е јадна дјецо моја'. ?

И би ли имали разлога да се склањају након што су, данас, по њиховој директиви називи

свих школа и сви други натписи у школама у Црној Гори исписани латиницом, и што се, по њиховој вољи данас у све школе у Црној Гори умјесто српског језика и књижевности, уводи страначкополитичка скаламерија црногорски-српски, бошњачки, хрватски језик и књижевност и што је за посљедњих седам година из наставних програма у Црној Гори искључено преко 40 знаменитих срп-ских писаца, почевши од Св. Саве па надаље, и што су, баш као у аустријско вријеме, из тих програма уклоњене скоро све српске епске народне и патриотске пјесме, редигована и мар-гинализована српска историја, а цјелокупно српско културно наслеђе у овдашњим уџбеницима преименовано у црногор-ско?

Или би га и они, као ретроградног и национално нео-свијешћеног реметника и непријатеља Црне Горе, извели на суд и, у најмању руку, оставили без „коре хљеба“, што се, с обзиром на данашње услове живота и масовну беспослицу, не разликује много од тамнице?

(Непомирљив бунтовник, освједочени родољуб и борац за правду и истину, Сава Јововић је други пут, по наво-дима М. Брајовића, допао тамнице 1942. године, осуђен од стране окупаторског италијанског суда на 101 годину затвора, а потом јуна 1943. стријељан у Андријевици.)

Наравно, ниједна школа, ниједна образовна или кул-турна установа, нити улица у Црној Гори, нијесу знаменоване именом и дјелом ових подвижника. Њих се, чак ни поводом драматичних збивања око језика током посљедњих десетак година, нико, осим наведених аутора, није сјетио, нити се ико на њих позвао, иако је тешко наћи импресивније свједочење о српском националном, језичком и културном идентитету Црне Горе, од њихових дјелом потврђених ријечи, које су својеврс-на апотеоза српској ћирилице. А, што је најгоре, масовним прихватањем латинице и одустајањем од ћирилице (иако за то не постоји ниједан ваљан разлог: ни естетски, ни лингвистич-ки, ни историјски, ни културни, ни вјерски, ни техничко-технолошки), и не само у Црној Гори, српски народ је, одмах након ослобођења (први пут, стидљиво, након Првог а затим и након Другог свјетског рата), а посебно крајем 20. и почетком 21. вијека, у некаквој својој корјенитој духовној пометњи, дао за право окупатору, а не њима. И не само у вези с ћирилицом. Оно дакле на шта их непријатељи њихови вјековима нијесу успјели привољети забранама, прогонима, ножевима и бомба-ма, Срби данас чине добровољно. И то виде као свој цивили-зацијски искорак и уклапање у културне садржаје модерног доба.

Зашто су Срби и српска официјелна наука латиницу прихватили као хрватско писмо (премда Хрвати никада нијесу имали свог писма), а посебно зашто је оно баш као „хрватско“, потиснуло српско примарно, праотачко писмо – ћирилицу, на цијелом српском језичком простору, српска наука ни до данас није до краја разјаснила. Међутим, без јасног и научно утемељеног разјашњења те можда најкомплексније забуне у новијој српској културној историји, које би обухватило све њене аспекте (и политички, и историјски, и етички, етнопсихолошки итд.), и његове уградње у образовни систем, процес латинизације у српском народу, који га неминовно води у националну амнезију, тј. губитак историјског памћења и самозаборав, не може бити заустављен. Односно – све док ћаци и њихови учи-тељи у српским школама: у Србији, у Републици Српској, у Црној Гори, и свуда гдје има српских школа, не буду разумје-ли зашто је 14 бјелопавлићких учитеља 1916. године, било спремно да зарад одбране ћирилице стане пред стрељачки строј и шта су они тиме поручили свом и свим будућим поко-љењима – никакве административне мјере за њену заштиту (за које се залажу неке организације и пол. странке), ни устави, ни закони, не могу много помоћи. [Поремећаји у менталитету народа, као и појединца (а овдје је управо ријеч о таквој поја-ви), могу се произвести, али тешко и исправити администра-тивним мјерама.]

Обнова свијести о ћирилицу као националном писму и темељу националне културе у српском народу значила би и његов темељан национални препород. Тиме би српски народ опет постао свјестан себе и својих вриједности. А то је могуће постићи само кроз образовни систем и културне институције.

Срби, етнички Срби, данас, чак и неки мислећи људи (научници и ствараоци, па и поједини лингвисти) кажу – све-једно је писали ћирилицом или латиницом, с тим што је лати-ница данас писмо модерне науке и културе, „универзално“ писмо, без кога је незамислив живот савременог човјека, а ћирилица то није.

Да је свеједно, зашто би се забрањивала ћирилица, зашто би се спаљивале ћириличне књиге, зашто би се уништа-вале библиотеке у којима се оне чувају, зашто би се данас суз-бијала употреба ћирилице у Црној Гори, односно зашто је она тамо одједном, посљедњих десетак година, постала примарно („државно“) писмо, заправо писмо тзв. црногорског језика? Зашто, рецимо, Српска православна црква, као освједочени чувар српског националног, културног, језичког и духовног идентитета, никада није прихватила латиницу? И обратно: зашто Римокатоличка црква на српском језичком простору не прихвата ћирилицу? Зашто Руси, Бугари, Македонци, чувају своје ћирилице? (Руси чак и законом по коме онај ко жели да су му назив и реклама фирме исписани латинским писмом, мора да плати већи порез.) И зашто би више од четири

стотине година прелазак на латинско писмо међу Србима био знак унијаћења, а данас то није? Много је тих „зашто“ на које би требало да одговоре Срби којима је свеједно служе ли се лати-ницом или ћирилицом, или пак, који се радије опредјељују за латиницу. С друге стране, ако су већ све књиге које су Срби током 20. вијека штампали латиницом, уведене у међународне библиотечке регистре као да су штампане хрватским језиком, шта ће бити за 20, 30 или 50 година? Како ће се у тим време-нима национално идентификовати њихови аутори, и хоће ли се тада знати да су те своје књиге Срби писали српским јези-ком, и хоће ли се оне рачунати у српско културно наслеђе или у хрватско, и, на крају – хоће ли се знати јесу ли их писали Срби или Хрвати?

Кад би писмо, ма које писмо, било само формалан, и неутралан, графички лик (аналогон) језика, и када дилема ћирилица или латиница не би била од суштинског значаја за чување како језичког, тако и духовног и националног иденти-тета међу Србима, односно – да, кроз вишевијековну историју, прелазак Срба на латинско писмо није био највидљивији знак њиховог конвертитства – онда би се можда и могло казати свеједно је писали ћирилицом или латиницом. Али, као што знамо, ствари не стоје тако. Прелазак с једног писама на друго, можда, сам по себи, не може изазвати промјену менталитета, карактера, културе и духовности народа, али је сигурно знак или да је до те промјене већ дошло, или, пак, да се таква пром-јена жели остварити. Црна Гора је управо најбољи доказ за то. Свој нови, у основи антисрпски и антиправославни, тј. антиис-торијски идентитет она гради на латиници, и то би требало да буде посљедња опомена свим Србима да се добро замисле прије него што кажу да им је свеједно писали ћирилицом или латиницом.

Ћирилица за српски народ има посебну симболичку вриједност, исто као што је и за друге народе имају њихова писма: грчко, арапско, јеврејско, кинеско, јапанско, али којих се ти народи, као препознатљивих знакова свог идентитета, никада неће одрећи. (Случај са турским и румунским народом, који су се наводно одрекли својих традиционалних писама, није адекватан примјер којим се доказује супротно. Арапско писмо, којим су се Турци служили све до 1928. године, када су, додуше присилом Кемала Ататурка, прихватили латинско писмо, није било турско изворно писмо нити је одговарало гласовном систему турског језика. Исти је случај и са Руму-нима који су умјесто туђег црквенословенског језика и ћири-лице, 1865. увели као књижевни свој језик и, као и остали романски народи, њима адекватну латиницу.)

Ћирилицом се српски народ уписао међу цивилизоване (словесне) и историјске народе Европе и свијета, и њена исто-рија је историја његове хиљадугодишње борбе за опстанак, како се и каже у образложењу оставке бјелопавлићких учите-ља: „ћирилица је српска историја“. Њено напуштање значи прекид са националним, културним и духовним идентитетом, односно одрицање од свог културног наслеђа, насталог у кру-гу

византијско-православне цивилизације, па отуда и оних етичких и животних начела и вриједности својствених тој цивилизацији, начела која су током историје била и остала основна дјелатна и покретачка сила у српском народу. За та начела и те вриједности, надограђујући их према сопственом карактеру (уму и срцу), потребама и животним околностима, српски народ је живио и умирао, а нигдје, чини се, с таквом горљивошћу као у Црној Гори, захваљујући, свакако, и свето-савско-лазаревском надахнућу својих духовних вођа, посебно из династије Петровића, најдосљеднијим настављачима и чуварима светосавског духа и косовског завјета. Континуитет те духовне скопости и моралне досљедности откривамо и у понашању бјелопавлићских учитеља из 1916. године.

Срби, напосто, никад не смију заборављати да, иако писмо није нужна одредница ни националног, ни вјерског, ни језичког идентитета (рецимо, пола словенских народа пише различитим верзијама латинице, а пола ћирилицом), на бал-канском простору, на несигурној линији раздвајања католи-чанства и православља (Далмација, Хрватска, Босна, Херцего-вина, Славонија, Бока), вјековима траје неравноправна борба између ћирилице и латинице, иза које су увијек стајали прозе-литистички апетити Римокатоличке цркве са њеним пропаган-дним институцијама, какве су својевремено биле Дужба Ису-сова и Конгрегација за пропаганду вјере, основана 1622. год. „Војници Дружбе Исусове борили су се за своје небеско царс-тво, ширећи латинску унију и гонећи ћирилицу све даље на исток. Тако је ово словенско писмо у повлачењу већ пуна четири века, иако су се босански и славонски фратри још у 18. веку служили ћирилицом“ .

Борба та два писма симболише борбу између два анти-подна погледа на свијет: есхатолошког (теоцентричног), пра-вославно-византизског, на једној, и геоцентричног (хомоцен-тричног), римокатоличког, на другој страни. Та борба је вјеко-вима одређивала историјску судбину балканских народа и обиљежила цјелокупну историју и културу њихову.

Борба та два писма, у истом симболичком поретку, траје и данас. Али можда никада у неравноправнијим услови-ма. И никад с већом превагом латинског над Ћириловим пис-мом него данас. И никад у српском народу није било мање свијести о тој борби и њеној симболици него данас.

Политика Римокатоличке цркве и њених имплемент-тора на Балкану није се према српској ћирилици битно мије-њала вјековима, али јесте, на жалост, однос српског народа, и то у толикој мјери да један његов дио одавно на њу гледа с равнодушношћу, с ниподаштавањем чак.

Идеолошки постављена као обиљежје западњачког (римокатоличког), економски и технолошки супериорнијег цивилизацијског круга и тзв. европских вриједности, са неизмјерним медијским и маркетиншким потенцијалом, и веома агресивним политичким и идеолошким залеђем „војујуће“ Римокатоличке цркве, и њеног прозелитизма (након Другог свјетског рата, и с домаћом потпором те врсте), латиница се, у супарништву с ћирилицом, правно незаштићеном и у сопственој кући програмирано препуштеном немилосрдним законима тржишта и маркетинга, у приличној мјери и стигматизованом, као симбол наводног српског хегемонизма и етнонационализма, морала испољити као ефикаснија и супериорнија, посебно у епохи информатике и глобализма, када је енглески језик са латиничним писмом постао језик међународне комуникације. С друге стране, од њеног продора (преко науке, углавном медицине и технике) у средиште српског културног простора, након Првог свјетског рата, почело је у српском народу усвајање, с незајаживим апетитом, који траје и данас, духовних и културних садржаја „латинског свијета“, „обогатеним“ евроа-меричким егоцентричним потришачко-хедонистичким животним начелима и вулгарним прагматизмом.

Додуше, не може се са сигурношћу знати шта је ту чему претходило и да ли би се, с обзиром на историјске околности и сложене културолошке процесе током 20. вијека, десило исто и без латинице, али је чињеница да су те двије појаве ишле једна уз другу, те да су се Срби више расрбили и расправославили (можда не номинално колико суштински) од када су прихватили латиницу, прво као своје секундарно, а затим, у пракси – као примарно писмо, него за четири вијека током којих су на то силом, уцјенама, лукавствима и преварама навођени.

7.

Томе је посебно погодно стање у Југославији након Другог свјетског рата, прво – потпуно комунистичко затварање према Западу, а онда – у замјену за стварна грађанска права и слободе – дозирано отварање према његовој поп култури и забави, па се усвајање те културе, посебно од младих генерација, сматрало освајањем слободе. Међутим, та култура, са рок музиком као њеним репрезентом од посебног утицаја на модел друштвеног понашања и успостављање новог вриједносног система, и код нас и у Европи (а прокламовала је блуд, дрогу и слободу без одговорности, као врховне вриједности живота), убрзо се показала као најефикасније средство за убрзану дисо-луцију (расрбљавање и расправослављавање) националне свијести код српског народа (можда разорније од свих оружја која су у ту сврху над њим досад испробана), односно за обезвређивање његових животних начела и вриједности, а онда и за његову духовну дезоријентацију током друге половине 20. вијека.

Иако је имала значајан друштвени ангажман, потенци-рала критику политике (амерички милитаризам, рат у Вијет-наму и друге) и друштва (инертност и комформизам грађан-ског друштва), рок музика није имала никаквог дубљег идејног упоришта, осим потребе за стихијним разарањем традицио-налних вриједности, али је због своје пријемчивости и попу-ларности код омладине, била веома подесна за идеолошку злоупотребу. Комунистичка власт у Југославији, на примјер, ефектно ју је капитализовала. Дајући јој врло рано, за разлику од режима Источног блока, пропусницу за улазак у југосло-венски културни простор, на једној страни, остварила је при-вид слободног, демократског и отвореног друштва, а, на другој – чинећи добру услугу младим генерацијама, добила заузврат њихово чврсто и дуготрајно „Рачунајте на нас“! Била је то веома рафинирана и успјешна манипулација. Рок музичарима је био „дозвољен“ одређени степен дисидентства, рецимо, критика, понекад и врло оштра, друштвене неправде, ограни-чења грађанских права и слобода, бирократизације друштва, тзв. „вербалног деликта“ и сл., такво дисидентство толерисало се донекле и у књижевности, на филму, у позоришту, што је рок музици увећавало популарност, подизало тираже диси-дентских књига и часописа, а режиму прибављало важне пое-не пред Западом, посебно у односу на Источни блок гдје о таквим „слободама“ није било ни говора. Тако је, умјесто да по својој субверзивној природи буде његов непомирљиви опо-нент и реметник, рок музика више од двадесет година била – вентил за регулацију могућег незадовољства „Титове омлади-не“ и један од кључних стабилизатора комунистичког поретка у Југославији. (Све до оног дана када је Бора Ђорђевић зава-пио: „Погледај дом свој, анђеле“!)

Истовремено, рок музика је била сигурна заштита и од евентуалног утицаја на српску омладину побијеђених „назад-њачких снага“, као носилаца и чувара српских националних вриједности – Српске православне цркве, у првом реду. И данас њени разни деривати обављају исту функцију – духовне и друштвене пасивизације омладине.

Па ипак, у том времену духовног сивила и равнодуш-ности, идејне и сваке друге нивелације, у околностима у који-ма је из образовног система искључена свака вјерска поука а националну историју замијенила историја „радничког покре-та“ и КП, односно када манипулација историјом и науком и потирање историјског памћења постају главне полуге за усм-јеравање друштвене свијести, а заборав и незнање политички капитал комунистичке олигархије, рок музика ће, као харизма-тична културна новина, довести, ако не до идеолошког, а оно до једног специфичног културолошког раслојавања у српском народу. На једној страни – наћи ће се љубитељи тзв. забавне, прозападњачке или западњачке поп културе, којој се безрезер-вно приклања интелектуалнији и бољестојећи дио друштва, градитељи „комунизма са људским лицем“, етаблирани и комформирани у културним институцијама и структурама власти, и, посебно омладина, весела „дјеца комунизма“, фас-цинирана западњачким сексуалним и сличним слободама,

и све незаинтересованија за традиционалне вриједности, а, на другој – „конзументи“ домаћег „фолка“ (касније и тзв. „турбофолка“), заправо дегенерисане народне музике. То је био мање образован дио становништва – радништво и чиновништво, који, иако су му традиционалне и националне вриједности лежале дубоко у срцу, није довољно разумијевао сми-сао и важност њиховог чувања, па их није ни умιο чувати. У процесу принудне послијератне урбанизације и индустријализације, дошавши из руралних средина, носталгичан за својим завичајним звуцима (гусала, фруле и двојница) и непријемчив за сложеније културне садржаје, атеизиран и инструментализован да служи као главни ослонац владајућем комунистичком режиму, тај сталеж је напосто налазило одушка свом дерту и фрустрацијама, у тзв. новокомпонованој или народњачкој псе-удомузици (амалгаму сачињеном од најбезвреднијих компо-ненти изворне народне и „увезене“ поп музике), и више од тога није ни тражио, ни даље гледао. У тако распјеваном срп-ском народу (латинска крилатица: „Хљеба и игара“ никада није имала пунији смисао него у годинама тзв. Титове Југос-лавије), латиница се, неминовно, идентификовала са западња-чком, а ћирилица са „народњачком“, нижеразредном, култу-ром, мада су и једна и друга биле популистичке, и једнако профане. При томе је ћирилица у односу на „модерну“ лати-ницу, у врло кратком времену, код младих генерација, безнад-но деградирана до симбола примитивизма, непросвијећености, сељаштва и културне заосталости. (Ријеч ћирилица и данас је метонимија за тај културолошки модел.)

[Том истом подјелом касније ће се користити политич-ке странке за придобијање присталица приликом политичке и националне дисолуције Црне Горе. Тако ће се, годинама, на страначким скуповима (изборним митинзима и тзв. конвенци-јама, новогодишњим забавама и сл.) сепаратистичких црно-горских странака, али и на њиховим ТВ и радио станицама, појављивати искључиво поп музичари (улагана су баснослов-на средства да би се довеле свјетске звијезде попут Мадоне и Ролингстона, или популарне музичке групе из Хрватске), а на скуповима српских странака наступали су пјевачи народне музике, етно састави и гуслари, што је имало за посљедицу да се уз прве окупљају млађе (ћаци и студенти), а уз друге, стари-је генерације – све док се медијском манипулацијом није учврстио стереотип о примитивизму, ретроградности и агре-сивности српске, а о модернизму, европејству и уопште култу-ролошкој супериорности црногорствујушће стране.]

8.

Латиница је, несумњиво, српски језички и културни простор, у доброј мјери, освојила и преко тзв. поп културе (рок музике, америчких филмова, који су све до скоро по пра-вилу титловани латиницом, испразне забаве, шунд литературе, итд.), али јој је за то врата широм отворио Новосадски дого-вор, 1954, када је латиница командно

(правно-политички) изједначена с ћирилицом, чиме је покривено преименовање српског језика у српскохрватски односно хрватскосрпски. (И једно и друго прихватили су само Срби и при томе многи од њих остали и данас). Не заборавимо, након Новосадског дого-вора, престала је у Југославији производња и употреба ћири-личних писаћих машина, а њихово коришћење сматрало се националистичком провокацијом и у самој Србији, што значи да је ћирилица била осуђена на потпуно нестајање. Тај Дого-вор, који су формално иницирале највише српске научне и образовне институције, омогућио је, у ствари, све оно што ће се касније дешавати са српским праотачким писмом (и јези-ком), које Срби и данас масовно напуштају на цијелом свом језичком и животном простору – једнако у Београду, Новом Саду, Нишу, Бањалуци, Подгорици, Никшићу, све до најзаба-ченијих села старохерцеговачких! И једнако писмени и полу-писмени, и једнако у школи, у медијима, у културним инсти-туцијама, једном ријечју – у свим срединама и у свим просто-рима друштвеног живота, па, у посљедње вријеме – и на гроб-љима.

То нам најбоље говори у којој мјери се српски народ отуђио и до ког степена је код њега усахнула емоција према сопственом духовном и културном наслеђу. Такво ментално стање морало је резултирати све видљивијим губљењем само-поштовања и ентузијазма, односно појавом психолошке и духовне несигурности, а онда – и превагом скоројевићског менталитета, тј. склоности ка некритичком прихватању свега што је туђе и помодарско, посебно код интелектуалног и гра-ђанског слоја. А то је, несумњиво, најкраћи пут до нестајања и појединца и народа у цјелини! Губљење осјећања љубави пре-ма свом културном и духовном наслеђу, заправо је знак немања осјећања за, како каже Јован Дучић, „два највећа духовна богатства – вјеру и родољубље“, а без „ова два осје-ћања човјек је пропалица“ . И народ у цјелини – могло би се додати.

Осврнимо се и видјећемо да су данас сви Срби који су напустили ћирилицу и везали се за латиницу, из било ког раз-лога (изузимајући оне у дијаспори који су принуђени да се служе туђим писмом и туђим језиком), или атеисти или нијесу православни. И сви су „анационални“ у оном смислу у ком су, као што смо видјели, тај појам разумијевали бјелопавлићи учитељи 1916. године! И то је данас најочљивија демаркаци-она линија у српском народу. Сви Срби који себе данас друк-чије национално именују: дакле, набијеђени Црногорци, Бош-њаци, Муслимани или Хрвати, и сви који су у међувремену прешли у ислам и католичанство, или су постали припадници које друго вјерске заједнице, па и припадници неких наводно либералних и анационалних политичких партија, организација и покрета (глобалисти, феминисткиње, припадници тзв. геј популације, трансвестити, сатанисти итд.) и сви које мучи „комплекс мржње према себи некадашњем“, а с њима (ни то не треба занемарити!) и пасионирани љубитељи рок музике и њених музичких деривата, па тзв. тајкуни и тзв. бизнисмени, црноберзијанци, модернисти, постмодернисти и помодари у свему и свачему, љубитељи „прогреса“ и комформисти, „фарисеји и лажни књижевници, они, на примјер, који у Црној Гори досадише Богу и народу хвалећи се ћириличним „Октои-хом“, а овамо ћирилицу и српски језик проглашавају симбо-лима примитивног национализма, ретроградности и културне

инфериорности, сви, дакле, што су себе изопштили из душе народа, и одронили се од његове традиције, одрекли су се пра-отачког писма и прихватили латиницу, која је постала главни чинилац диференцијације од „српског национализма“, тј. српског етничког, културног и етичког коријена.

9.

Па ипак, иако са истим узроцима, са истим циљевима и посљедицама (вјероватно и усмјераван из истих центара из којих је то рађено током 18, 19 и 20. вијека, а и раније.), про-цес потискивања ћирилице по много чему је друкчији у Црној Гори него у Србији или у Републици Српској, гдје је ћирилица (трудом државних органа) данас ипак најстабилнија. У Србији је, прије свега, посриједи небрига (или неразумијевање) над-лежних научних, културних, образовних и државних институ-ција, и тамо се, будући да није непосредно генерисан из врхо-ва власти и државне политике, он, ипак, како-тако може заус-тавити. Макар постоји разумна нада да се може зауставити. Гаранција је за то и Устав Републике Србије, у коме је ћири-лица назначена као примарно писмо у јавној употреби. Међу-тим, овдје, у Црној Гори, потискивање ћирилице дио је свео-бухватног државног пројекта о разарању идентитета већинског (православног) становништва, с циљем његове језичке, кул-турне и националне пресеминације, тј. потапања у дукљанско-монтенегрински етно-културолошки бестијанлук (пројекат идентичан са оним који је спроводио гувернер Виктор Вебер 1916, односно Римокатоличка црква на простору тзв. Илирика од времена раскола до данас), и зато се, овдје, у том погледу, тешко може очекивати неки бољитак – бар у скорије вријеме. Враћање ћирилице значило би враћање Црногораца својој етничкој и етичкој основи, свом српском бићу, а то наши запа-дни „пријатељи“ и модификатори наше свијести неће дозволи-ти све док им буде у интересу да се латиницом, дајући јој ста-тус кључне одреднице црногорског националног и језичког (!) идентитета, користе као видом отклона Црне Горе од Србије и Црногораца од Српства, односно док највећи дио и Срба и Црногораца „не претворе у бесловесну масу, којој ће бити свједно ко је, шта је и каква јој је историја“. Ефикасније средство за остварење тих циљева не могу пронаћи.

10.

Данас се српски лингвисти и интелектуалци споре око тога да ли Срби треба да се коначно одрекну латинице – да је, као „туђе“ писмо искључе из школских програма, из издаваш-тва, из медија итд., или не. Србима православним латиница, свакако, није била потребна као што није ни Русима, Бјелору-сима, Бугарима, Грцима..., али је се они сада, и кад би хтјели, нити могу одрећи, нити би то одрицање било оправдано, јер би се тиме

одrekli и свега што су на латиници вјековима ствара-ли Срби католичке вјероисповијести и други: у Дубровнику, Далмацији, Хрватској и Босни, али и остали Срби, током пос-љедњих сто година, откако су, стицајем историјских околнос-ти, упали у „анакондин загрљај“ латиничног писма и тобож-њег језичког заједништва. Латиница је одавно постала култур-но добро српског народа и одрицањем од ње, ми бисмо, у ствари, помогли онима који настоје да српску културу затворе у границе данашње Републике Србије, а ћирилицу вежу само за екавски изговор српског језика, односно да све што је штампано српском латиницом, прекњиже у хрватско или чије друго културно наслеђе, како је то већ урађено у међународ-ном информационом систему за културни и научни развој, па се, након укидања (1994) одреднице српски језик – латиница, у библиотечким каталозима све што је штампано латиницом (српском латиницом) сматра као да је штампано хрватским језиком . С друге стране, када српска дјеца данас не би учила латиницу, макар пола књижног фонда наших библиотека оста-ло би за њих недоступно. (По неким процјенама, у Србији се и дан-данас око 53% текстова штампа ћирилицом, а 47% лати-ницом .) То су довољани разлози за њено чување у српском народу. Али, то што је се не можемо одрећи, не значи да морамо подлећи латиници и напустити ћирилицу. Не одричу-ћи се, дакле, латинице, коју је, уосталом, као и ћирилицу, да би се и њоме могао писати српски језик, уобличио 1827. годи-не Вук Караџић, а не Људевит Гај, како се то уобичајено мис-ли, (па је зато латиница којом се данас служе Хрвати, Словен-ци, Бошњаци, Црногорци и Срби, заправо српска латиница) , наша је обавеза да сачувамо ћирилицу. Али не администрати-вним мјерама и забранама, него тако што ћемо кроз образовни систем, уградњом истине о ћирилици (и о латиници) у настав-не програме, и у Србији, и у Републици Српској, а ако Бог да – једног дана и у Црној Гори, код младих генерација развијати свијест да је ћирилица не само наше национално него и наше богослужбено писмо које нас најтјешње повезује са правосла-вном духовношћу, а тиме и са оним што чини најдубље ослонце нашег националног бића. И да је српска ћирилица немањићко, тј, светосавско писмо и завјештање исто колико и ћириловско. Јер, треба и то знати, управо заслугом Стефана Немање и Светог Саве, утемељивача наше духовности, култу-ре и писмености, у српском је народу заживјела и ћирилица. И свако онај ко се одриче ћирилице одриче се, макар и несвјес-но, светосавског пута и знамена.

Ми, осим Маријиног јеванђеља, немамо сачувану није-дну књигу писану глагољицом, а изгледа да их је било, на што упућују: Житије Св. Краља Јована Владимира (сачувано у латинском и грчким преводима), Требињски родослов и Дук-љанска хроника (инкорпорирани у Летопис попа Дукљанина и сачувани у латинском преводу), одломци апостолâ – Гришко-вићев и Михановићев итд. Но будући да је глагољица, повла-чећи се са православних простора, пред практичнијом и једно-ставнијом ћирилицом, употребљавана од стране римокатолич-ког свештенства у приморским областима, није искључено да је и сам Стефан Немања, државотворац јасних и далекосежних визија, својом политиком додатно подстакао њено повлачење, желећи да спријечи ширење католичанства у својој још у пот-пуности духовно непрофилисаној држави „У православно ори-јентисаној Рашкој потиснуте су потпуно глагољица и старија глагољска књижевност српске редакције јер су сматране за средство католичке пропаганде.“

Нема сумње да је у том процесу ипак главну улогу имао Св. Сава, који је својим књижевним дјелом и својом „правописном реформом“, установио образац књижевног стварања, језичког израза и писма српском народу током наредних вјекова. Како каже и народно предање:

„Пође једном Свети Сава да учи народ побожности и вери. Идући по свету, наиђе на људе где са четири вола уносе светло у кућу. Запита их:

'Шта радите то, браћо?'

'Ево има три дана, начинисмо кућу, па никако нам се у собама не види. Три дана са ова четири вола уносимо свет-лост, па све једнако. До пред врата се види, а кад у кућу – мрак!'

Свети Сава се помоли Богу, те им рече:

'Е, људи Божји, треба начинити прозоре., - ево ова-ко“ – па им онда начини прозоре.“

Оно чиме је Св. Сава, по овој, у нашем времену најте-же схватљивој параболи, отворио прозоре на српским домо-вима, оно дакле чиме је, у тек саграђену српску кућу – Нема-њину државу, али још мрачну и духовно неутемељену, унио свјетлост православља, светосавског православља, са његовом топлином и простосрдачношћу, које је обасјало, споља и изну-тра, сваку српску кућу – себра и властелина једнако – била је ћирилица!

Данас, нажалост, напуштањем ћирилице, српски дома-ћини спуштају за ту свјетлост непробојне жалузине на прозоре својих домова!

11.

Ћирилицом су исписани сви културни трагови нашег народа, записа Сава Јововић, а циљ оних који су је забрањивали, званично и незванично, и који су спаљивали ћириличне књиге и библиотеке, све до јуче (1991-1995. у Хрватској и 1999-2004. на Косову и Метохији), или који су организовано сузбијали њену употребу у медијима, школи и државној администрацији, како се то радило 1916, а и данас, опет, ради у Црној Гори, био је (и јесте) управо затирање тих трагова, а тиме и „обарање темеља одржања“ (тј. нестанак) карактера (идентитета) српског народа („да му се не зна трага ни име-на“). То су знали Срби у Угарској 1784, као и бјелопавлићки учитељи, који су побуном због забране ћирилице 1916. исписали најљепше странице у историји црногорске просвјете. Њихова побуна била је порука окупатору о непокорности, али, можда и више – упозорење сопственом народу на опасност која се крије у забрани употребе свог писма и изучавања своје националне историје у школама. За то нијесу биле довољне ријечи, ма колико биле убједљиве. Тражило се дјело, тражила се лична жртва, према величини онога што је требало бранити и околностима у којима се бранило. Они се нијесу двоумили.

А ми који смо се данас нашли пред истим искушењем, ако нијесмо, због своје духовне тромости, достојни да будемо на висини њиховог дјела, дужни смо макар да га отмено од заборава и као свијетлу успомену предамо будућим нараштајима, који ће, надајмо се, боље од нас разумјети и цијенити његову поруку.